

УДК 340.15 : 321.02

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.1.19>

ЗАСІДАТЕЛІ ВОЛИНСЬКОЇ ПАЛАТИ ЦИВІЛЬНОГО СУДУ В СИСТЕМІ АДМІНІСТРУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ: КАДРОВІ ПРАКТИКИ ПІСЛЯ ЛИСТОПАДОВОГО ПОВСТАННЯ (1831–1864 pp.)

Шевчук А.В.,
*доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародних відносин і політичного менеджменту
Державного університету «Житомирська політехніка»*

Шевчук А.В. Засідателі Волинської палати цивільного суду в системі адміністрування судової влади: кадрові практики після Листопадового повстання (1831–1864 pp.).

У статті досліджується кадровий склад Волинської палати цивільного суду протягом 1831–1864 pp. як відображення трансформації механізмів адміністрування судової влади на Правобережній Україні після придушення Листопадового повстання. На основі просопографічного аналізу формулярних списків засідателів та офіційних даних реконструйовано персональний склад установи, виявлено основні моделі входження представників місцевої еліти до судової системи та охарактеризовано особливості кадрових практик у два періоди діяльності палати (1832–1843 та 1844–1863 pp.).

Дослідження виявило три основні кар'єрні траєкторії засідателів: через систему дворянського самоврядування, канцелярську службу в губернських установах та військову кар'єру з переходом на цивільну службу. Особливу увагу приділено аналізу соціального походження, майнового стану, освітньої підготовки та конфесійної приналежності посадовців.

Запровадження з 1844 р. офіційного поділу засідателів на дві категорії – від виборних і від корони – відображало прагнення адміністрації збалансувати формальне збереження виборності з реальним централізованим контролем. Засідателі від виборних, незалежно від майнового стану, мали забезпечувати легітимність судової влади через зв'язки з місцевим дворянством, тоді як засідателі від корони призначалися за критеріями досвіду державної служби, знання діловодства та лояльності до влади.

Конфесійний аналіз засвідчив, що абсолютна більшість засідателів були римо-католиками, що свідчило про відсутність жорсткої релігійної дискримінації при формуванні судового корпусу. Матеріальне забезпечення засідателів було однаковим незалежно від категорії призначення.

Стаття доводить, що кадрові практики Волинської палати цивільного суду ілюструють складний характер трансформації судової влади: формальне збереження виборності поєднувалося з реальним адміністративним контролем через схвалення кандидатів, призначення засідателів від корони, можливість дострокового звільнення та селективне нагородження чинами й орденами. Ця система дозволяла владі залучати місцеву еліту до судочинства, але забезпечувала централізований контроль над судовою установою.

Ключові слова: Волинська палата цивільного суду, засідателі від виборних, засідателі від корони, Правобережна Україна, Листопадове повстання, кадрові практики, судова влада, уніфікаційна політика.

Shevchuk A.V. Judges of the Volyn Chamber of Civil Court in the system of judicial administration: personnel practices after the November Uprising (1831–1864).

The article examines the personnel composition of the Volyn Chamber of Civil Court during 1831–1864 as a reflection of the transformation of judicial administration mechanisms in Right-Bank Ukraine after the suppression of the November Uprising. Based on a prosopographical analysis of the judges' service records (formulyarnye spiski) and official data, the personal composition of the institution has been reconstructed, the main models of the local elite's entry into the judicial system have been

identified, and the features of personnel practices during the two periods of the Chamber's activity (1832–1843 and 1844–1863) have been characterized.

The study revealed three main career trajectories for the judges: through the system of noble self-government, clerical service in provincial institutions, and a military career with a transition to civil service. Particular attention is paid to the analysis of the officials' social origin, property status, educational background, and religious affiliation.

The introduction, from 1844, of an official division of judges into two categories – «from the elected» and «from the crown» – reflected the administration's desire to balance the formal preservation of electivity with real centralized control. Judges «from the elected,» regardless of their property status, were to ensure the legitimacy of the judicial power through their connections with the local nobility, while judges «from the crown» were appointed based on criteria of state service experience, knowledge of procedures, and loyalty to the authorities.

Confessional analysis demonstrated that the vast majority of judges were Roman Catholics, indicating the absence of strict religious discrimination in the formation of the judicial corps. The material provision of the judges was the same, regardless of their appointment category.

The article proves that the personnel practices of the Volyn Chamber of Civil Court illustrate the complex nature of the transformation of judicial power: the formal preservation of electivity was combined with real administrative control through the approval of candidates, the appointment of judges «from the crown,» the possibility of early dismissal, and the selective awarding of ranks and orders. This system allowed the authorities to involve the local elite in the administration of justice while ensuring centralized control over the judicial institution.

Key words: Volyn Chamber of Civil Court, judges from the elected, judges from the crown, Right-Bank Ukraine, November Uprising, personnel practices, judicial power, unification policy.

Постановка проблеми. Листопадове повстання 1830–1831 рр. стало переломним моментом у політиці Російської імперії щодо Правобережної України (Київська, Волинська та Подільська губернії), ознаменувавши перехід від компромісних стратегій до жорсткої уніфікаційної політики. Судова система, як один із ключових інструментів адміністративного контролю та соціальної стабілізації, зазнала кардинальних трансформацій, спрямованих на обмеження впливу польської еліти та інтеграцію регіону до загальноімперського правового простору. Реорганізація губернських головних судів у палати цивільного та кримінального суду, запроваджена іменним указом від 30 жовтня 1831 р., супроводжувалася зміною принципів формування кадрового складу судових установ: поряд із традиційними виборними засідателями з'явилася категорія посадовців, призначених «від корони», що засвідчило посилення прямого адміністративного контролю над судочинством.

Волинська палата цивільного суду, створена в результаті цих перетворень, стала показовим прикладом реалізації нової кадрової політики, яка поєднувала формальне збереження виборності з реальним контролем губернської адміністрації над персональним складом установи. Механізми відбору, затвердження та ротації засідателів відображали складний баланс між необхідністю залучення місцевої еліти для забезпечення легітимності судової влади та прагненням центральної влади мінімізувати ризики сепаратизму через призначення лояльних посадовців. Дослідження персонального складу засідателів Волинської палати цивільного суду протягом 1831–1864 рр. дозволяє простежити еволюцію кадрових практик у контексті загальноімперської політики адміністрування судової влади на інкорпорованих територіях, виявити критерії відбору посадовців для різних категорій (від виборних та від корони), проаналізувати їхні кар'єрні траєкторії, соціальне походження, майновий стан та освітню підготовку, що в сукупності розкриває механізми трансформації судової системи від локальної автономії до централізованого контролю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика судової влади в Російській імперії на інкорпорованих нею територіях Правобережної України після придушення Листопадового повстання виявилася не дослідженою. При цьому діяльність судових структур в імперії привернула значну увагу як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників – істориків, правознавців і юристів-практиків. Історіографічний огляд доцільно структурувати хронологічно, виділивши три основні періоди: дорадянський, радянський і пострадянський, що дає змогу прослідкувати еволюцію наукових підходів.

У дорадянській історіографії, спричиненій судовою реформою 1864 р., увага зосереджувалася на критиці дореформеної системи. О. Градовський [1, с. 202, 225–228; 2, с. 419–420, 435],

Г. Джаншиєв [3, с. 11, 20], І. Бєляєв [4, с. 649-650], Д. Самоквасов [5, с. 581-582] та Й. Гессен [6, с. 8–16] зазначали залежність суду від адміністрації, корупцію, інквізиційний характер процесу та необхідність відокремлення судової влади.

Радянська історіографія, орієнтуючись на класовий підхід, оцінювала імперську судову систему як інструмент «диктатури дворянства». Так, А. Дубровіна критикувала її за адміністративну залежність, канцелярську волокиту й корупцію [7, с. 77, 82–86].

У пострадянський період дослідження стали більш багатоплановими. А. Коробович пов'язував Листопадове повстання з посиленням уніфікаційної політики на західних землях [8], Е. і М. Тадени вказували на дефіцит кадрів і інституційних ресурсів для інтеграції різноманітних регіонів [9, р. 53], а Ф. Гіллєс розглядав «польське питання» як стратегічну дилему влади щодо боротьби з сепаратизмом і консолідації лояльності [10, р. 4]. М. Бармак вважав судову систему найменш ефективною частиною імперської адміністрації через байдужість місцевої шляхти до судових посад [11]. Водночас, В. Шандра підкреслювала соціальну затребуваність совісних судів завдяки їх виборному характеру [12]. Колективна праця Інституту держави і права НАНУ пов'язала уніфікаційні заходи з ідеологією просвіченого абсолютизму, що призвело до ігнорування місцевих правових традицій [13].

Незважаючи на значний обсяг досліджень з історії судових установ імперії, Волинська палата цивільного суду та її кадровий склад залишаються невивченими. Ця суттєва лакуна в історіографії зумовлена міждисциплінарністю теми, значним обсягом архівних матеріалів та високою трудомісткістю їх опрацювання. Відсутність комплексного аналізу цієї ключової інституції унеможливає повноцінне розуміння механізмів трансформації правосуддя на Правобережній Україні в рамках загальноімперської політики після 1831 р.

Постановка завдання. Метою дослідження є просопографічний аналіз кадрового складу Волинської палати цивільного суду протягом 1831–1864 рр. через призму персональних біографій засідателів як відображення трансформації механізмів адміністрування судової влади на Правобережній Україні після Листопадового повстання. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити наступні завдання: на основі архівних формулярних списків реконструювати персональний склад засідателів палати цивільного суду та періодизувати етапи її функціонування; виявити та охарактеризувати основні моделі входження представників місцевої еліти до судової системи (через дворянське самоврядування, канцелярську службу, військову кар'єру); проаналізувати соціальне походження, майновий стан, освітню підготовку та кар'єрні траєкторії засідателів від виборних і засідателів від корони; визначити особливості кадрових практик у два періоди діяльності палати (1832–1843 та 1844–1863 рр.); з'ясувати критерії відбору посадовців для різних категорій засідателів та рівень їхнього матеріального забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовою ланкою судової системи правобережних губерній Російської імперії від інкорпорації наприкінці XVIII ст. до придушення Листопадового повстання у 1831 р. були губернські головні суди. Створені за часів Павла I шляхом реформування судових установ, вибудованих згідно «Учреждений для управления губерний Всероссийской империи» 1775 р. за правління Катерини II, вони склалися з двох департаментів – кримінальних (перший) і цивільних (другий) справ. Перший в обов'язковому порядку здійснював ревізію судових проваджень з повітових судів та магістратів, другий – був апеляційною установою для перегляду справ, що стосувалися майнових питань. До складу кожного з департаментів входили обрані шляхтою голова та три засідателі. Для контролю та захисту державних інтересів державою призначався радник. Питання підбору виборних посадовців було дуже важливим, адже від ефективності роботи судових структур залежала соціальна стабільність. Загалом в період «правової автономії» (1797–1831 рр.) місцеві адміністратори забезпечили функціонування судових структур за рахунок вдалого підбору на виборні посади лояльних представників місцевої еліти. Зазначимо, що й сама шляхта була зацікавлена для врегулювання своїх майнових інтересів обирати достойних кандидатів [14, с. 243–249].

Проте, після Листопадового повстання відбулася різка зміна внутрішньої політики в регіоні. В іменному указі за 30 жовтня 1831 р. про перейменування всіх присутственных місць у Західних губерніях згідно «Учреждений...» 1775 р. було вказано на призначення голів палат кримінальних судів, залишивши виборними керівників цивільної палати та зберігши призначення радників до обох палат [15, с. 159-160]. Тобто, практика виборів засідателів до губернських палат кримінального та цивільного суду залишилася.

Оснoву джерельної бази дослідження становлять систематизовані офіційні дані та формулярні списки службовців, що зберігаються у фонді 17 (Волинська палата цивільного суду) Державного архіву Житомирської області. Додаток 1 містить хронологічно упорядковану таблицю засідателів за період 1832–1863 рр., яка відображає персональний склад установи після Листопадового повстання.

Структурно таблиця демонструє еволюцію організаційних принципів судової системи. До 1844 року засідателі не розділялися за категоріями призначення, що відображало перехідний характер періоду після ліквідації попередньої судової структури. Зазначений у таблиці четвертий засідатель 1832 р. (Ц. Роттермунд) фактично виконував функції голови палати, про що свідчать архівні матеріали. З 1844 р. впроваджується чіткий поділ на «засідателів від виборних» та «засідателів від корони», що стало відображенням нової кадрової політики російської адміністрації, спрямованої на збалансування місцевих інтересів та централізованого контролю.

Додаток 1

Засідателі Волинської палати цивільного суду (1832–1863 рр.)¹

№	Роки	Засідатель	Засідатель	Засідатель
1.	1832 ²	В. Баранецький	І. Саноцький	А. Жегоцький
2.	1833	К. Дубецький		І. Котковський
3.	1834			
4.	1835			
5.	1836			
6.	1837			
7.	1838			
8.	1839	А. Іздебський		В. М. Щастний (титулярний радник, з 1840 р. – колезький асесор)
9.	1840	Д. Дзегційовський		В. Пудловський (колезький асесор)
10.	1841			П. Лисовський (колезький асесор)
11.	1842			
12.	1843			
Засідателі від виборних				Засідатель від корони
13.	1844	Д. Дзегційовський	І. Саноцький	П. Лисовський (колезький асесор)
14.	1845	І. Добелевський (колезький асесор)	М. Александрович	А. Нестоємський (колезький асесор)
15.	1846			
16.	1847	Й. Соколовський (титулярний радник, з 1850 – колезький асесор)		С. Гиждеу (титулярний радник)
17.	1848			
18.	1849			
19.	1850	С. Глембоцький (колезький секретар, з 1852 – титулярний радник)		Е. Олізар (колезький секретар)
20.	1851			
21.	1852			
22.	1853			
23.	1854			
24.	1855			
25.	1856			
26.	1857			
27.	1858 ³	К. Цешковський (колезький секретар)	І. Кноль	
28.	1859			
29.	1860			
30.	1861			
31.	1862	Л. Вігурський	О. Андрієвський	
32.	1863			

¹ Складено автором на підставі: [16; 17; 18; 19].

² Згідно даних на 1832 р. зазначено четвертого засідателя (хоча обиралося лише трьох) – Ц. Роттермунда, який протягом 1836–1845 рр. очолював Волинську палату цивільного суду. Проте, з формуляру випливає, що 1832 р. він подав у відставку [20, арк. 1 зв.-2]. При цьому протягом 1832–1835 рр. у палаті було чотири засідателі (враховуючи Ц. Роттермунда), з 1836 – завжди три, а Ц. Роттермунд обійняв посаду голови палати.

³ З 1858 р. в «Адрес-календаре...» був відсутній поділ на засідателів від корони та виборних.

У архівних матеріалах фонду 17 (Волинська палата цивільного суду) Державного архіву Житомирської області збереглися унікальні документи, які дозволяють реконструювати персональний склад та особливості службової діяльності засідателів цивільного департаменту Волинського головного суду в перехідний період до реформування департаменту у палату цивільного суду. Формулярні списки про службу двох засідателів, обраних на виборах 20 липня 1829 р., надають цінну інформацію про соціальне походження, майновий стан та кар'єрні траєкторії представників місцевої шляхти, які обіймали судові посади в цей період.

Алоїзій Фоміч Жегоцький, народжений у 1792 р., представляв типового представника середньої шляхти Волинської губернії, володіючи 150 душами кріпаків, що свідчило про його відносно стабільний економічний статус. Особливо примітним є той факт, що до свого обрання засідателем він не мав жодного попереднього досвіду ні на цивільній, ні на військовій службі, що може вказувати на специфіку кадрової політики того періоду або на потребу залучення до судової системи осіб без попереднього службового досвіду [21, арк. 1 зв.-2].

Кар'єрна траєкторія Василя Григоровича Баранецького представляє кардинально іншу модель професійного розвитку в судовій системі. Народжений у 1784 р., він мав значно більший досвід роботи в судових структурах, що робить його типовим представником професійного судового чиновництва. Його майновий стан характеризувався диверсифікованою структурою володінь: родовий маєток в Овруцькому повіті з 9 кріпаками, набуті в тому ж повіті 98 кріпаків та 39 осіб у позитивному володінні, що в сукупності свідчило про його активну господарську діяльність та вміння наращувати власний капітал.

Служба В. Баранецького демонструє послідовне просування по ієрархічній драбині судової системи: з 1813 р. він обіймав посаду Житомирського повітового підсудка, в 1814–1817 рр. служив Овруцьким повітовим підсудком, у 1817–1823 рр. виконував функції Овруцького підкоморія, а в 1823 р. був призначений Овруцьким повітовим суддею. Цей кар'єрний шлях засвідчує його глибоке знання місцевих умов, особливо в Овруцькому повіті, де він тривалий час виконував різноманітні судові функції. Отримання ордена святого Володимира 4-го ступеня підтверджує визнання його професійних заслуг державою. Однак у 1824 р. В. Баранецький змушений був залишити посаду повітового судді через проблеми зі здоров'ям – хворобу очей, що ілюструє вплив фізичного стану на можливість виконання службових обов'язків у той період, хоча можна припустити про наявність інших причин. Його обрання засідателем до цивільного департаменту Волинського головного суду в 1829 р. [22, арк. 1 зв.-2] можна розглядати як спробу повернутися до активної судової діяльності після вимушеної перерви.

Важливим аспектом є те, що обидва посадовці служили лише протягом одного триріччя¹, оскільки на наступних виборах 28 липня 1832 р. [23, арк. 4 зв.-5] вони не були переобрані (Додаток 1). Цей факт може свідчити про як про зміну у поглядах місцевої еліти після Листопадового повстання, так і втрату довіри з боку локальної адміністрації. Порівняння цих двох кар'єрних траєкторій демонструє різноманітність шляхів потрапляння до судової системи та різні моделі професійного розвитку в межах однієї інституції, що є важливим для розуміння особливостей функціонування судової системи Правобережної України.

Засідатель від виборних колезький секретар Іван Іванович Саноцький, 1806 р. н. Його служба розпочалася у віці 20 років з обранням шляхтою Острозького повіту депутатом Волинського дворянського депутатського зібрання, де він перебував один термін (три роки), під судом не перебував. Очевидно, що 29 липня 1831 р. відбувалися вибори, де І. Саноцький був обраний кандидатом в засідателі тоді ще Волинського головного суду, цивільного департаменту. На наступних виборах 20 липня 1832 р. обраний на шість років засідателем Волинської палати цивільного суду. 20 травня 1838 р. переобраний на цю ж посаду. 1841 р. отримав колезького секретаря зі старшинством з 9 березня 1838 р. [23, арк. 1 зв.-2].

Проте, якщо два попередні засідателі не були переобрані, то наступний засідатель – колезький секретар Іван Іванович Саноцький, 1806 р.н., дозволяє простежити ще одну модель входження представників місцевої еліти до судової системи Волинської губернії, яка суттєво відрізнялася від траєкторії досвідченого В. Баранецького з його багаторічною практикою в судових інстанціях. Хоча А. Жегоцький й не мав попереднього службового досвіду, а кар'єра І. Саноцького розпоча-

¹ А. Жегоцький та В. Баранецький лише протягом одного триріччя перебували на посаді засідателів цивільного департаменту [14, с. 565].

лася через систему станового представництва, проте обидва ці посадовці не мали досвіду перебування на судових посадах.

Початок службової діяльності І. Саноцького у віці двадцяти років був пов'язаний з його обранням шляхтою Острозького повіту депутатом Волинського дворянського депутатського зібрання, де він перебував один трирічний термін. З формулярного списку стає очевидним про проведення позачергових виборів 29 липня 1831 р., хоча попередні відбулися 1829 р. І. Саноцький був обраний кандидатом у засідателі ще цивільного департаменту Волинського головного суду. Порівняно з А. Жегоцьким та В. Баранецьким, обраними в 1829 р., але не переобраними після виборів 1832 р., траєкторія Саноцького виявилася значно стабільнішою. На виборах 20 липня 1832 р. він був обраний безпосередньо засідателем вже Волинської палати цивільного суду на *шестирічний* (курсив. – Авт.) термін, що було революційним нововведенням, адже до цього обиралися на три роки. Переобрання І. Саноцького 20 травня 1838 р. на ту саму посаду засвідчило його успішну діяльність протягом першого терміну (очевидно, що це проявлялося, на нашу думку, у «зручності» посадовця, який виконував вказівки керівництва) та стабільність позицій у місцевому дворянському середовищі. На відміну від багатьох колег, які обмежувалися одним терміном, він зумів забезпечити довіру виборців на наступне шестиріччя. Отримання у 1841 р. чину колезького секретаря зі старшинством з 9 березня 1838 р. стало логічним визнанням багаторічної служби та означало зміну підходів верховної влади з нагородження виборних посадовців класними чинами [23, арк. 1 зв.-2].

Таким чином, кар'єра І. Саноцького демонструє модель поступового, але стабільного просування в судовій системі через механізм дворянських виборів, де відсутність попереднього досвіду у станових органах не слугував перешкодою у кар'єрному просуванні. Його тривала служба в палаті цивільного суду, що охоплювала критичний період реформатування роботи цієї інституції, робить його постать показовою для розуміння процесів формування професійного корпусу судових посадовців Волинської губернії в 1830–1840-х рр., ілюструючи важливість не лише професійних якостей, але й здатності підтримувати стабільні відносини як з керівництвом, так і з локальною елітою.

Враховуючи, що з 1844 р. в офіційних документах посадовці поділялися на дві категорії: «засідателі від виборних» та «засідателі від корони», доцільно виділити два етапи у їх діяльності: 1832–1843 та 1844–1863 рр. У фонді 17 відклалися формуляри вже згаданого І. Саноцького та А. Іздебського (Додаток 1), останній був суддею Волинського совісного суду у 1852–1857 рр. [12, с. 64-65, 200].

Формулярний список Анастасія Іздебського, народженого у 1796 р., представляє випадок досить заможного представника волинської шляхти, чие матеріальне становище значно перевищувало статус А. Жегоцького та І. Саноцького. Римо-католик з дворян, утверджених Герольдією, володів нерозділеним з братом маєтком в Острозькому повіті зі 183 кріпаками, а його дружина, дворянка Сузанна Виговська, мала у Житомирському повіті нерозділений маєток зі 180 кріпаками, що в сукупності забезпечувало родині стабільне економічне становище та впливові позиції в губернії. Одруженість на представниці місцевого дворянства та наявність однорічного сина свідчили про його інтеграцію в регіональну еліту та забезпечували додаткові соціальні зв'язки.

Початок службової кар'єри А. Іздебського у 1823 р. повторював модель Саноцького, розпочинаючись з обрання на одне триріччя депутатом Волинського дворянського депутатського зібрання. Після шестирічної перерви його було обрано кандидатом у засідателі Волинської палати цивільного суду 2 серпня 1832 р.¹ Кар'єрна траєкторія А. Іздебського демонструє значну мобільність між різними судовими інстанціями, що відрізняє його від стабільної служби І. Саноцького в одній палаті. Вже 16 травня 1833 р., менш ніж через рік після обрання кандидатом, він був призначений засідателем палати кримінального суду у зв'язку зі звільненням попереднього засідателя Закржевського. Цей перехід із цивільної до кримінальної палати свідчить про універсальність та практику заповнення вакансій через переміщення кандидатів між різними судовими структу-

¹ Перші вибори пройшли зі вже звичними порушеннями у документах як виборців, так і обраних. Очевидно, що вони не задовольняли й місцеву владу, тому 17 серпня цивільний губернатор самостійно призначив до палати цивільного суду трьох попередніх засідателів – І. Саноцького, Ц. Ротермунда і К. Дубецького (останній був засідателем кримінального департаменту з 1829 р. [14, с. 565]). Четвертим посадовцем став колишній засідатель повітового суду І. Котковський, який спочатку був обраний до палати кримінального суду, але згодом «на прохання дворянства» затверджений до цивільної палати. Це рішення мало на меті унеможливити призначення А. Іздебського (якого проголосили кандидатом у засідателі), хоча конкретні причини такого відсторонення не були вказані [24, арк. 249-249 зв.].

рами. На виборах 1835 р. А. Іздебський був переобраний на цю ж посаду в палаті кримінального суду, а наступного року представлений до першого класного чину, що засвідчувало визнання його професійних заслуг.

Однак у 1838 р. відбувається черговий поворот у його службовій біографії: А. Іздебський був обраний засідателем Волинської палати цивільного суду. Це повернення може свідчити про його бажання працювати саме в цивільній юрисдикції або про специфічні обставини виборчої кампанії 1838 р. Проте вже 27 січня 1839 року він був звільнений з посади [25, арк. 1 зв.-2], і причини цього звільнення залишаються незрозумілими з наявних документів. Подальша його служба суддею Волинського совісного суду у 1852–1857 рр. свідчить про те, що звільнення 1839 р. не поклало край його судовій кар'єрі, а лише змінило її траєкторію.

З-поміж посадовців першого періоду (1832–1843 рр.) звертає на себе постать титулярно-го радника Василя Миколайовича Щастного (1837–1840 рр.), з 1840 р. – колезького асесора. Швидка кар'єра була зумовлена тим фактом, що Микола Щастний, його батько, був головою Волинської палати кримінального суду (1833–1836 рр.) й все його життя було пов'язане зі статською службою у Волинській губернії. Станом на 1835 р. він мав чин колезького радника, був нагороджений орденами св. Анни 2-го та св. Володимира 4-го ступенів з відміткою «35 років» [16, 1835 р., с. 391].

Другий період (1844–1863 рр.) був пов'язаний з офіційним поділом засідателів на дві категорії: засідателі від виборних та від корони. Проте, як ми вже зауважували у Додатку 1, можливо цей поділ був здійснений 1836 р. із уведенням до складу суду В. Щастного (дані на 1837 р. подавалися наприкінці 1836 р. – Авт.). 1838 р. згідно даних про грошове забезпечення чиновників та посадовців Волинської палати цивільного суду вже згадуються дві категорії: виборні від засідателів та від корони [26, арк. 164 зв.].

1844 р. став останнім для двох засідателів – Д. Дзегційовського (1840–1844 рр.) та вже згаданого І. Саноцького (Додаток 1). На наступне шестиріччя дворянством було обрано М. Александровича та І. Добелевського, Й. Соколовського – кандидатом.

Формулярний список Михайла Вікентійовича Александровича, народженого у 1801 р., демонструє модель кар'єрного розвитку освіченого шляхтича, який поєднував освіту з опануванням практичних навичок юридичного фаху та досвідом виборної служби в різних інстанціях. М. Александрович походив з дворян та володів відносно невеликим маєтком у Кременецькому повіті з 39 кріпаками. Одружений і маючи малолітніх сина та дочку, всі члени родини сповідували римо-католицьку віру, що було типовим для волинського шляхетського середовища. Його нагородження орденом святого Володимира 4-го ступеня мало особливе значення, оскільки цей орден надавався тим посадовцям, які тричі обиралися на виборні посади, що свідчило про його тривалу та успішну участь у системі дворянського самоврядування.

Освітня підготовка М. Александровича суттєво відрізняла його від попередніх посадовців, оскільки після закінчення Волинського ліцею в 1822 р. він перебував при цивільному департаменті Волинського головного суду для вивчення судочинства та російських законів. Цей період можна розглядати як своєрідне стажування, що надавало йому теоретичні знання та практичні навички, необхідні для подальшої судової діяльності. Такий підхід до підготовки кадрів свідчив про зростаючу професіоналізацію судової системи та усвідомлення необхідності спеціальних знань для виконання судових функцій. Проте, з 1823 р. М. Александрович чотири рази обирався секретарем Волинського дворянського депутатського зібрання, що демонструвало його стабільні позиції в шляхетському корпусі.

Подальша кар'єра М. Александровича характеризувалася поступовим переходом від дворянського самоврядування до безпосередньо судових посад. 28 травня 1838 р. він був обраний засідателем Кременецького повітового суду, що стало його першим досвідом роботи в судовій інстанції після багаторічної служби в депутатському зібранні. Проте, знову ж таки 4 липня 1841 р. дворянство Кременецького повіту обрало його депутатом Волинського дворянського депутатського зібрання, але вже 21 липня за власним проханням він був звільнений з цієї посади. Причини такого швидкого звільнення залишаються незрозумілими, але можуть свідчити про його небажання повертатися до адміністративної роботи в депутатському зібранні або про наявність інших планів щодо продовження кар'єри. 30 червня 1844 р. М. Александрович був обраний засідателем Волинської палати цивільного суду з жалуванням 280 рублів 20 копійок сріблом, де перебував до закінчення шестирічного терміну [27, арк. 4 зв.-7].

Формулярний список титулярного радника Йосифа Михайловича Соколовського, народженого у 1789 р., представляє принципово іншу модель службової кар'єри, яка базувалася не на виборних посадах у дворянських органах, а на тривалій роботі в різноманітних канцелярських структурах губернського управління. Й. Соколовський, римо-католик, походив з дворян, утверджених Герольдією, проте його майновий стан різко контрастував з усіма попередніми посадовцями: він не мав жодного нерухомого майна, окрім дерев'яного будинку в Житомирі, який належав його дружині. Одружений на дворянці Магдалені Марушевській, він мав двох дочок та сина, які всі проживали з батьками та сповідували римо-католицьку віру. Відсутність земельної власності та кріпаків ставила Й. Соколовського в особливе становище серед виборних посадовців, оскільки його матеріальне забезпечення повністю залежало від жалування на державній службі.

Цивільна служба розпочалася у цивільному департаменті Волинського головного суду, де він отримав неklasний чин губернського реєстратора, що було типовим початком кар'єри для канцелярських службовців. Після звільнення він працював канцеляристом у Володимир-Волинському міському правлінні, де отримав перший класний чин колезького реєстратора, що відкривало можливості для подальшого просування по службовій драбині. Його кар'єрна траєкторія характеризувалася частими переходами між різними установами: після чергового звільнення він вступив столоначальником до кримінального департаменту Волинського головного суду, потім був переведений до Волинського губернського правління, де в 1814 р. отримав чин губернського секретаря. Ця мобільність свідчила про його здатність адаптуватися до різних адміністративних середовищ та про наявність необхідних «зв'язків» для забезпечення переходів між установами.

З 1819 р. Й. Соколовський працював діловодом Житомирського повітового маршала, що стало більш стабільним етапом його кар'єри. У 1820 р. він отримав чин титулярного радника, проте, незважаючи на достатню вислугу років, не зміг отримати наступного чину через невідповідність посади діловода табельним вимогам для подальшого просування. Ця ситуація ілюструє обмеження системи чинопросування для канцелярських службовців, які не обіймали посад, що давали право на автоматичне отримання вищих чинів. 27 травня 1844 р. Й. Соколовський був обраний і схвалений керівництвом на шестирічну посаду першого кандидата на засідателя Волинської палати цивільного суду, що стало несподіваним поворотом у його кар'єрі та можливістю подолати стагнацію в чинопросуванні.

24 травня 1847 р. дворянство Житомирського повіту обрало Й. Соколовського членом Житомирського повітового Комітету по нагляду за продажем спиртних напоїв, що супроводжувалося його звільненням з посади діловода повітового маршала. Цього ж року у зв'язку з появою вакансії він був схвалений на посаді засідателя палаті цивільного суду і отримав орден святого Володимира 4-го ступеня. Наступного року Соколовський отримав чин колезького асесора [28, арк. 1 зв.-7], що стало завершенням багаторічної боротьби за просування по Табелю про ранги. Його кар'єра демонструє можливість переходу від канцелярської служби до виборних судових посад, що відкривало нові перспективи для чиновників, які не мали значного земельного майна, але володіли необхідним досвідом роботи в адміністративних структурах губернії.

На виборах 17 червня 1850 р. відбулися кардинальні зміни в кадровому складі Волинської палати цивільного суду: найближчі 6 років засідателями були обрані С. Глембоцький та Є. Олізар, після чого вони були переобрані (Додаток 1).

Формулярний список Станіслава Йосиповича Глембоцького, народженого у 1814 р., представляє ще одну модель кар'єрного розвитку, яка поєднувала елементи траєкторій як Й. Соколовського з його канцелярським досвідом, так і типових виборних посадовців. С. Глембоцький, римо-католик, походив з дворян, утверджених Герольдією, і хоча не мав родового маєтку, спільно з дружиною Аделією Родзішевською володів маєтком у Черняхівській волості з вражаючими 583 кріпаками чоловічої статі, що робило його одним з найзаможніших посадовців серед усіх розглянутих засідателів. Наявність чотирьох синів, двоє старших з яких перебували у школі гвардійських підпрапорщиків і кавалерії юнкерів для вступу до гвардії, свідчила про високі соціальні амбіції родини та прагнення забезпечити дітям престижну військову кар'єру в елітних підрозділах російської армії.

Освітня підготовка Й. Глембоцького була значно скромнішою: після завершення навчання в Житомирському повітовому училищі в 1831 р. службова кар'єра розпочалася лише 31 грудня 1832 р., що припадає на період після придушення Листопадового повстання. Цей часовий проміжок між закінченням училища та початком служби може бути пов'язаний як з особистими обставинами,

так і з загальною політичною ситуацією в регіоні після польського повстання, коли відбувалася ретельна перевірка благонадійності кандидатів на державну службу. Початок кар'єри канцеляристом у Волинській палаті цивільного суду давав Й. Глембоцькому безпосереднє знайомство з діловодством та процедурами тієї самої установи, в якій він згодом став виборним засідателем.

Просування по службовій драбині відбувалося відносно швидко: у 1834 р. він отримав чин колезького реєстратора, а в 1838 р. – губернського секретаря, що свідчило про його успішну роботу в палаті. У 1839 р. він був переміщений до Волинського дворянського депутатського зібрання, де працював до 1843 р., що стало важливим етапом інтеграції в систему дворянського самоврядування та встановлення контактів з губернською елітою. 10 липня 1844 р. С. Глембоцький був обраний засідателем Волинського совісного суду, перейшовши від канцелярської служби до виборних судових посад. У 1847 р. він отримав чин колезького секретаря та 17 червня 1850 р. був обраний засідателем Волинської палати цивільного суду з жалуванням 280 рублів 20 копійок сріблом, а наступного року отримав чин титулярного радника [29, арк. 1-3], що підтверджувало визнання його заслуг та професійних якостей.

Формулярний список колезького секретаря графа Емілія Нарцизовича Олізара, народженого у 1824 р., демонструє унікальний випадок представника титулованої аристократії на посаді виборного засідателя, що різко відрізняло його від усіх попередніх посадовців. Е. Олізар, римо-католик з дворян, утверджених Герольдією, не мав жодного нерухомого майна на власне ім'я, що ставило його в один ряд із Й. Соколовським за економічним статусом, незважаючи на аристократичне походження. Він був одружений з поміщицею Вікториною Модзалевською та мав двох малолітніх дочок, вся родина сповідувала римо-католицьку віру. Відсутність власного майна при графському титулі може свідчити про особливості родинної ситуації, коли молодший син або представник збіднілої гілки аристократичного роду змушений був будувати кар'єру, спираючись радше на соціальний статус та освіту, ніж на економічні ресурси.

Освітня підготовка була найвищою серед усіх розглянутих посадовців: після закінчення престижного Віленського Дворянського Інституту з правом на 14 клас він розпочав цивільну кар'єру в 1843 р. за власним бажанням у канцелярії київського генерал-губернатора. Вибір цієї установи для початку служби свідчив про високі амбіції та прагнення до роботи в центральних адміністративних структурах регіону. Наступного року Е. Олізар був затверджений у чині колезького реєстратора, а за бездоганну службу вже в 1845 р. отримав губернського секретаря, що демонструвало винятково швидке просування порівняно з іншими посадовцями. У 1849 р. він був переведений до канцелярії Волинського губернатора та отримав чин колезького секретаря за вислугу років.

17 червня 1850 р. Е. Олізар також був обраний засідателем Волинської палати цивільного суду та схвалений керівництвом. Особливо примітним є той факт, що він виконував обов'язки голови палати з 26 червня по 12 липня 1850 р. [30, арк. 1 зв.-15], відразу після свого обрання, що свідчило про високу довіру з боку керівництва. Цей епізод також ілюструє практику тимчасового виконання обов'язків керівника установи виборними посадовцями в разі відсутності штатного голови. Одночасне обрання С. Глембоцького та Е. Олізара на виборах 17 червня 1850 р. свідчили про формування стабільного кадрового ядра палати цивільного суду в 1850-х рр., де поєднувалися досвід канцелярської роботи, знання місцевих умов та високий соціальний статус, що забезпечувало ефективне функціонування судової установи.

Призначення засідателів від корони здійснювалося безпосередньо адміністративною владою без участі дворянських виборів, що передбачало інші критерії відбору кандидатів порівняно з виборними посадовцями. Якщо для засідателів від виборних ключовими були підтримка місцевого дворянства, земельна власність та станові зв'язки, то для призначених від корони владі важливішими були досвід попередньої державної служби, лояльність до влади, знання діловодства та здатність ефективно виконувати адміністративні функції. Формулярні списки трьох засідателів від корони демонструють різноманітні кар'єрні траєкторії, які об'єднує відсутність попереднього досвіду участі в дворянських виборних органах та тривала служба в різних установах губернсько-го управління або військового відомства.

Формулярний список колезького асесора Антона Михайловича Нестоемського, народженого у 1798 р., представляє унікальний випадок військового, який після вимушеного звільнення за станом здоров'я пройшов складний шлях через різноманітні цивільні установи перш ніж потрапити до судової системи. А. Нестоемський, римо-католик, був одружений та мав сім дочок віком від

восьми до двадцяти двох років, всі римо-католицького віросповідання, що створювало значне матеріальне навантаження на родину та робило державне жалування критично важливим джерелом існування. Хоча формуляр було укладено в 1845 р. із зазначенням віку у сорок сім років, проте документ містить суперечливу інформацію про початок його служби: вказано, що в 1810 р., коли йому було лише дванадцять-тринадцять років, він вступив юнкером до Ризького драгунського полку. Такий ранній вступ на військову службу, хоча й не був абсолютно неможливим для того періоду, викликає питання щодо точності даних або може свідчити про традиційну практику зарахування дітей дворян до полків для набуття вислуги років.

У 1812 р. А. Нестоемський був переведений до престижного Дворянського драгунського ескадрону та отримав чин прапорщика, що засвідчувало його дворянське походження та можливість служити в елітних підрозділах. У 1813 р. за участь у битвах, ймовірно пов'язаних з кампаніями проти наполеонівської Франції, він був нагороджений орденом святої Анни 4-го ступеня та отримав чин поручика. Наступного року він отримав орден святого Володимира 4-го ступеня з бантом, що вказувало на його бойові заслуги та мужність, оскільки цей варіант ордена надавався саме за військову відвагу. Проте вже в 1817 р., після отримання чину штабс-капітана, був звільнений за хворобою, що перервало його військову кар'єру у віці близько дев'ятнадцяти років, якщо вірити датам у формулярі.

Після тривалої перерви з 1817 по 1825 рр., коли А. Нестоемський, ймовірно, намагався відновити здоров'я або вирішував особисті справи, він розпочав цивільну службу форштмейстером у Вятській губернії з перейменуванням у колезького секретаря. Ця посада чиновника поштового відомства, який відповідав за роботу поштових станцій і забезпечення подорожніх кіньми, вимагала організаційних здібностей та досвіду управління, які він міг набути під час військової служби. Вже за два роки він був призначений помічником вятського обер-форштмейстера, що свідчило про успішну адаптацію до цивільної служби. Проте в 1832 р. був звільнений та призначений екзекутором¹ у канцелярію генерал-інтенданта Діючої армії з перейменуванням у десятий клас, що повернуло його до служби, пов'язаної з військовим відомством та надавала певний досвід роботи з юридичними документами. Протягом наступних років А. Нестоемський послідовно обіймав посади провіантського комісонера та головного доглядача провіантських магазинів у Волинській, Подільській губерніях та у Варшаві, отримуючи відповідні чини дев'ятого класу та колезького асесора, доки в грудні 1842 р. не був звільнений через скорочення штатів інтендантства з виплатою річного жалування як компенсації. У 1845 р. за розпорядженням київського генерал-губернатора Нестоемський був призначений засідателем від корони до Волинської палати цивільного суду [31, арк. 1 зв.-6], що стало логічним продовженням його багаторічної служби в різних установах та нагородою за бойові заслуги під час наполеонівських війн. Його призначення демонструє, як влада використовувала судові посади для забезпечення заслужених чиновників, які потребували стабільного місця служби після скорочень в інших відомствах.

Формулярний список титулярного радника Северина Івановича Гиждеу, народженого у 1807 р., представляє модель типового канцелярського службовця, який послідовно працював у різних судових та прокурорських установах кількох губерній, набуваючи спеціалізований досвід у юридичній сфері. Походив зі спадкових дворян, був одружений, дітей не мав, та спільно з дружиною володів придбаним маєтком у селі Лодзяновка з чотирнадцятьма кріпаками, що свідчило про скромний майновий стан. Його кар'єра розпочалася в 1824 р. після закінчення Уманського повітового училища канцеляристом у цивільному департаменті Волинського головного суду, що одразу занурило його в специфіку судового діловодства.

Подальша служба С. Гиждеу характеризувалася послідовним переміщенням між різними установами, що давали досвід роботи з юридичною документацією: він перебував при канцелярії губернського прокурора в 1829–1831 рр., потім у Житомирській дворянській опіці в 1831–1835 рр. За власним бажанням він був переведений до канцелярії київського губернського прокурора в 1835–1838 рр., а далі протягом двох років обіймав посаду секретаря Київської цивільної палати, що стало вершиною його роботи безпосередньо в судовій установі. Просування по Табелю про ранги відбувалося стандартними темпами: у 1831 р. він отримав чин колезького реєстратора, в 1834 р. – губернського секретаря, а в 1838 р. – колезького секретаря.

¹ Чиновник при судах і канцеляріях, який виконував ухвали та вирoki.

Після відставки того ж 1838 р. С. Гиждеу повернувся до канцелярії Київського губерньського прокурора, де 1843 р. отримав чин титулярного радника та подав у відставку 1844 р. Того ж року він був призначений стряпчим Київської палати кримінальних справ, де служив до 1846 р. У 1848 р. за розпорядженням керівництва був переведений на посаду засідателя від корони Волинської палати цивільного суду [32, арк. 5 зв.-8], що стало логічним завершенням його багаторічної роботи в судових та прокурорських установах. Його призначення відображало прагнення влади забезпечити судові палати досвідченими фахівцями, які глибоко знали специфіку судового діловодства та мали практичний досвід роботи в аналогічних структурах кількох губерній.

Формулярний список титулярного радника Івана Лаврентійовича Лещинського, народженого у 1816 р., демонструє найбільш динамічну кар'єру серед усіх розглянутих посадовців, з швидким просуванням по службовій драбині та переміщенням між губерніями. Походив з дворян, утверджених Герольдією, був римо-католиком, неодруженим та не мав власних маєтків, що робило його повністю залежним від державного жалування та змушувало активно будувати службову кар'єру. У 1835 р. він розпочав статську службу канцеляристом Подільського губерньського правління, і за чотири роки дослужився до помічника столоначальника, що свідчило про його здібності та працьовитість. У 1842 р. був призначений столоначальником, досягнувши відповідальної посади у віці двадцяти шести років.

У 1844 р. за розпорядженням він переїхав до Києва до канцелярії київського генерал-губернатора, де був нагороджений орденом святого Станіслава 3-го ступеня та грошовою винагородою в 150 руб. сріблом за особливі заслуги (не вдалося встановити які саме. – Авт.). Служба в Києві тривала з 10 квітня по 16 липня 1844 р., після чого він повернувся на посаду столоначальника до Подільського губерньського правління. Далі кар'єра пішла по висхідній лінії з винятково швидким темпом: у 1845 р. він отримав чин колезького реєстратора зі старшинством з 1837 р., наступного року – губерньського секретаря зі старшинством з 1841 р. та був призначений секретарем Першого відділення губерньського правління. У 1847 р. І. Лещинський отримав колезького секретаря зі старшинством з 1845 р., що демонструвало винятково швидке просування, яке могло бути пов'язане з визнанням його особливих заслуг або з впливовими патронами.

У 1849 р. І. Лещинський звільняється за хворобою, проте вже наступного року був призначений засідателем Подільської палати цивільного суду, де одразу отримав чин титулярного радника. 23 березня 1851 р. за наказом керівництва він був переведений до Волинської палати цивільного суду (1851–1863 рр.), а з Додатку 1 видно, що 1861 р. він отримав чин надвірного радника. Дана кар'єра ілюструє, як молоді талановиті чиновники без земельної власності, але з досвідом роботи в центральних губерньських установах могли швидко просуватися по службі та отримувати престижні судові посади від корони. Його переведення між палатами різних губерній свідчить про практику використання засідателів від корони як мобільного кадрового ресурсу, який влада могла переміщувати залежно від потреб конкретних судових установ, на відміну від виборних засідателів, які були тісно пов'язані з місцевим дворянським середовищем [33, арк. 1 зв.-6].

Матеріальне становище засідателів Волинської палати цивільного суду суттєво відрізнялося залежно від їхньої посади та походження на службу. Станом на 1838 р. голова палати, титулярний радник Ц. Ротермунд, отримував найвищу платню в 1138 руб. 17 коп. сріблом, виконувач обов'язків заступника (товариша) голови, надвірний радник П. Трегубов – 700 руб. 50 коп., тоді як засідателі, незалежно від того чи були вони призначені від корони як колезький асесор П. Лісовський, чи обрані дворянством як колезький секретар І. Саноцький і Д. Дзегційовський, отримували однакове жалування в 250 руб. 60 коп. сріблом, що становило лише близько чверті від платні голови. Секретар палати І. Добелевський отримував найменше жалування в 224 руб. 10 коп., що відображало нижчий статус його посади в ієрархії судової установи, хоча для засідателів, які мали значну земельну власність як С. Глембоцький зі своїми 583 душами або А. Іздебський з його сумарними 363 кріпаками, державне жалування було радше символічним додатком до основних доходів від маєтків, тоді як для безземельних посадовців на кшталт Й. Соколовського, Е. Олізара чи І. Лещинського воно становило критично важливе джерело існування [26, арк. 164 зв.].

Висновки. Просопографічний аналіз кадрового складу Волинської палати цивільного суду протягом 1831–1864 рр. виявив три основні моделі входження представників місцевої еліти до судової системи: через дворянське самоврядування, канцелярську службу в губерньських установах та військову кар'єру з наступним переходом на цивільну службу. Кадрові практики демонструють чітку періодизацію: перший етап (1832–1843 рр.) характеризувався організаційною невизначені-

стю, тоді як другий (1844–1863 рр.) ознаменувався офіційним поділом засідателів на дві категорії – від виборних і від корони, що відображало прагнення імперської адміністрації збалансувати формальну виборність з реальним централізованим контролем.

Соціальний портрет засідателів від виборних демонструє значну диференціацію за майновим станом: від найзаможніших (С. Глембоцький із 583 кріпаками, А. Іздебський із 363 душами) до безземельних (Й. Соколовський, граф Е. Олізар). Ключовими факторами були не економічний статус, а зв'язки в дворянському середовищі, попередній досвід у станових органах та лояльність до влади. Показовою є тривала служба І. Саноцького (1831–1844 рр.), який утримався протягом трьох термінів завдяки «зручності» для керівництва, тоді як досвідчені А. Жегоцький та В. Баранецький не були переобрані після 1832 р., ймовірно, через втрату довіри адміністрації. Засідателі від корони представляли іншу категорію: визначальними були тривалий досвід державної служби, знання діловодства та відсутність зв'язків із місцевим виборним дворянством.

Конфесійний фактор відіграв помітну роль: абсолютна більшість засідателів були римо-католиками, що відображало конфесійний склад волинської шляхти та свідчило, що верховна влада в 1830–1850-х рр. ще не проводила жорсткої релігійної дискримінації при формуванні судового корпусу, хоча й посилювала контроль через механізми призначення та затвердження. Матеріальне забезпечення засідателів (250 руб. 60 коп. сріблом) було однаковим незалежно від категорії, що для заможних землевласників було символічним додатком, а для безземельних посадовців – критично важливим джерелом існування, що посилювало їхню залежність від адміністрації.

Кадрові практики Волинської палати цивільного суду засвідчують складний характер трансформації судової влади: формальне збереження виборності поєднувалося з реальним контролем через схвалення кандидатів, призначення засідателів від корони, можливість дострокового звільнення та селективне нагородження чинами й орденами. Ця система дозволяла імперській владі залучати місцеву еліту до судочинства, зберігаючи ілюзію автономії, але одночасно забезпечувала централізований контроль через призначення лояльних посадовців та механізми адміністративного тиску на виборних засідателів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Градовский А. Высшая администрация России XVIII ст. и генерал-прокуроры. СПб.: Тип. И. Бочкарева, 1866. 284 с.
2. Градовский А. Исторический очерк учреждения генерал-губернаторств в России. *Политика, история и администрация. Критические и политические статьи*. СПб, 1871. 515 с.
3. Джаншиев Г.А. Основы судебной реформы (К 25-ти летию нового суда). Историко-юридические этюды. М., 1891. 364 с.
4. Беляев И.Д. Лекции по истории русского законодательства. М., 1879. 728 с.
5. Самоквасов Д. Я. История русского права. М., 1906. 595 с.
6. Гессен И.В. Судебная реформа. СПб, 1905. 267 с.
7. Дубровіна А.Б. Суспільний лад, механізм управління та право України в період розкладу феодально-кріпосницької системи і зростання капіталістичних відносин (перша половина XIX ст.). Київ, 1966. 111 с.
8. Коробович А. Судова система на окупованих Росією східних землях Речі Посполитої (XVIII–XIX ст.). *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. №49. С. 104–110.
9. Thaden E.C., Thaden M. F. Eastern Belorussia, Lithuania, and the Right-Bank Ukraine. *Russia's Western Borderlands, 1710–1870*. Princeton: Princeton University Press, 1984. P. 32–56.
10. Hillis F. Children of Rus': Right-Bank Ukraine and the Invention of a Russian Nation. Ithaca-London: Cornell University Press, 2013. 329 p.
11. Бармак М. Російські судові установи в системі управління українських земель Правобережної України наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка: Серія «Історія»*. 2010. Вип. 2 (1). С. 19–25.
12. Шандра В.С. Совісні суди в Україні (остання чверть XVIII–середина XIX ст.) / Наук. ред. О.П. Ресент. Київ: Інститут історії України, 2011. 266 с.
13. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / Авт. кол.: І.Б. Усенко (кер. кол.) та інші. Київ: Видавництво «Наукова думка» НАН України, 2014. 503 с.

14. Шевчук А. Судова влада в житті суспільства Правобережної України (кінець XVIII – перша третина XIX ст.): монографія. Житомир: Євенок, 2022. 580 с.
15. Про присвоєння всім присутственным місцям і посадовим особам у західних губерніях тих найменувань, які існують у великоросійських губерніях. *ПЗЗ-2*, т. 6 (1831), ч. 2 № 4894. С. 159-160.
16. Месяцеслов и общий штат Российской империи: В 2-х ч. Ч. 2: 1832 г. С. 388; 1833 г. С. 390; 1834 г. С. 401; 1835 г. С. 391; 1836 г. С. 406; 1837 г. С. 455; 1838 г. С. 437; 1839 г. С. 429; 1840 г. С. 401; 1841 г. С. 251; 1842 г. С. 253.
17. Адрес-календарь или Общий Штат Российской империи: В 2-х ч. Ч. 2: 1843 г. С. 255; 1844 г. С. 214; 1845 г. С. 29; 1846 г. С. 30; 1847 г. С. 27; 1848 г. С. 28; 1849 г. С. 29; 1850 г. С. 22.
18. Адрес-календарь. Общая Роспись всех чиновных особ в государстве: В 2-х ч. Ч. 2: 1851 г. С. 23; 1852 г. С. 24; 1853 г. С. 24; 1854 г. С. 24; 1855 г. С. 24; 1856 г. С. 24; 1857 г. С. 24; 1858-1859 гг. С. 26; 1859-1860 гг. С. 60.
19. Адрес-календарь. Общая Роспись начальствующих и прочих должностных лиц: В 2-х ч. Ч. 2: 1860-1861 гг. С. 57; 1861-1862 гг. С. 47; 1862-1863 гг. С. 50; 1863-1864 гг. С. 52.
20. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО). Ф. 17 (Волинська палата цивільного суду). Оп.1. Спр. 221 (Формулярний список голови Волинської палати цивільного суду титулярного радника Роттермунда). 1845 р. 4 арк.
21. ДАЖО. Ф. 17. Оп. 1. Спр. 99 (Формулярний список про службу засідателя Волинської палати цивільного суду Жегоцького). 1829 р. 2 арк.
22. ДАЖО. Ф. 17. Оп. 1. Спр. 33 (Формулярний список про службу засідателя Волинської палати цивільного суду Баранецького). 1832 р. 2 арк.
23. ДАЖО. Ф. 17. Оп. 1. Спр. 232 (Список про службу засідателя Волинської палати цивільного суду колезького секретаря Саноцького). 1848 р. 9 арк.
24. ДАЖО. Ф. 10 (Новоград-Волинський повітовий суд). Оп. 1. Спр. 652 (Укази Новоград-Волинському уїзному суду). 1832 р. 687 арк.
25. ДАЖО. Ф. 17. Оп. 1. Спр. 111 (Формулярний список про службу колишнього засідателя Волинської палати цивільного суду Анастасія Іздебського). 1839 р. 2 арк.
26. ДАЖО. Ф. 17. Оп. 1. Спр. 282 (Проекти штатів службовців Волинського головного суду і Волинської палати цивільного суду). 1829–1838 рр. 186 арк.
27. ДАЖО. Ф. 17. Оп. 1. Спр. 5 (Формулярний список про службу засідателя Волинської палати цивільного суду Александровича). 1849 р. 15 арк.
28. ДАЖО. Ф. 17. Оп. 1. Спр. 242 (Формулярний список про службу засідателя Волинської палати цивільного суду титулярного радника Й. Соколовського). 1848 р. 7 арк.
29. ДАЖО. Ф. 17. Оп. 1. Спр. 71 (Формулярний список про службу засідателя Волинської палати цивільного суду титулярного радника Глембоцького). 1856 р. 3 арк.
30. ДАЖО. Ф. 17. Оп. 1. Спр. 187 (Формулярний список про службу засідателя Волинської палати цивільного суду колезького секретаря графа Олізара). 1853 р. 15 арк.
31. ДАЖО. Ф. 17. Оп. 1. Спр. 181 (Формулярний список про службу засідателя Волинської палати цивільного суду колезького асесора Антона Нестоемського). 1845 р. 6 арк.
32. ДАЖО. Ф. 17. Оп. 1. Спр. 73 (Формулярний список про службу засідателя від корони титулярного радника Гіждеу). 1849 р. 12 арк.
33. ДАЖО. Ф. 17. Оп. 1. Спр. 146 (Формулярний список про службу засідателя Подільської палати цивільного суду титулярного радника і кавалера Івана Лещинського). 1851 р. 6 арк.